ROCZNIK LUBUSKI Tom 52, cz. 1, 2026 ISSN 0485-3083

DOI: https://doi.org/10.61825/rl.2026.v521.05

Robert R. Kufel*
Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1359-9230
e-mail: r.kufel@diecezjazg.pl

O ROLI ARCHIWUM DIECEZJALNEGO W ZIELONEJ GÓRZE W ZACHOWANIU PAMIĘCI HISTORYCZNEJ

ON THE ROLE OF THE DIOCESAN ARCHIVE IN ZIELONA GÓRA IN PRESERVING HISTORICAL MEMORY

Keywords: Diocesan Archive in Zielona Góra, Kresy Archive at the Diocesan Archive in Zielona Góra, Central Oder Region, archival science, archivist, memory, popularisation.

Since 2003, the Diocesan Archive in Zielona Góra has collected, made available, preserved, and protected the cultural heritage of the Church in the Central Oder Region. It provides broad access to valuable historical sources for a wide range of users. It plays an important role in preserving historical memory, as it enables insight into archival materials and, consequently, into the past they record. The Archive fulfils its mission very effectively. Through a variety of promotional and educational activities, it disseminates valuable historical knowledge, supports scholarly research, and encourages independent work with archival documents. In this way, it enriches culture and historical heritage while making the history of the Church accessible and engaging for a wider audience.

* **Ks. Robert Romuald Kufel** – profesor nauk teologicznych, dyrektor Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze; zainteresowania naukowe: historia Kościoła, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Kościoła na Środkowym Nadodrzu i Ziemi Lubuskiej, archiwistyka kościelna i problematyka kancelaryjno-archiwalna, regionalistyka, historia sztuki i architektury sakralnej, dziedzictwo kulturowe i religijne, biografistyka.

O ROLI ARCHIWUM DIECEZJALNEGO W ZIELONEJ GÓRZE W ZACHOWANIU PAMIĘCI HISTORYCZNEJ

Słowa kluczowe: Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze, Archiwum Kresowe przy Archiwum Diecezjalnym w Zielonej Górze, Środkowe Nadodrze, archiwistyka, archiwista, pamięć, popularyzacja.

Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze od 2003 roku gromadzi, udostępnia, zachowuje i chroni dziedzictwo kulturowe Kościoła na Środkowym Nadodrzu. Umożliwia szerokiemu gronu odbiorców dostęp do cennych źródeł historycznych. Pełni istotną rolę w zachowaniu pamięci historycznej, gdyż pozwala wejrzeć w materiały archiwalne, a tym samym poznać zapisaną w nich przeszłość. Bardzo dobrze wypełnia swoją misję. Dzięki różnorodnym działaniom promocyjnym i edukacyjnym przekazuje cenne informacje historyczne, wspiera badania naukowe oraz inspiruje do samodzielnej pracy z dokumentami archiwalnymi. W ten sposób wzbogaca kulturę i dziedzictwo historyczne oraz sprawia, że historia Kościoła staje się dostępna i atrakcyjna dla szerszego grona odbiorców.

Ogólne pojęcie pamięci

Pamięć jest zjawiskiem, które budzi duże zainteresowanie społeczne, a szczególnie interesuje badaczy nauk humanistycznych (Wilk 2017, s. 196). Na temat pamięci powstało wiele publikacji i nie sposób przywołać wszystkich zagadnień z nią związanych. Stanowi pojęcie różnie definiowane, dla którego nie ma jednej słusznej definicji. Każda definicja bowiem próbuje uchwycić jeden zasadniczy wątek z tego obszernego pojęcia (Wilk 2017, s. 196).

W potocznym rozumieniu nie stwarza zbyt wielu trudności. Pamięć jest procesem zachodzącym w umyśle każdego człowieka, polegającym na kodowaniu, przechowywaniu i odtwarzaniu informacji dotyczących życia i doświadczenia. W wymiarze społeczno-kulturowym pojmowanie pamięci nie odnosi się tylko do samego procesu rejestrowania i zapisu otaczającej nas rzeczywistości. Pamięć stanowi „rodzaj spoiwa i pomostu pomiędzy wydarzeniami przeszłymi a stanem, w którym znajdujemy się obecnie (M. Kuryła)" (Wilk 2017, s. 197).

Pamięć w archiwum

Historia jest jedną z form społecznej pamięci przeszłości. Pomimo że historia i pamięć stoją w opozycji do siebie, to ani historia, ani pamięć nie mogą bez siebie żyć. Pamięć to coś, co było, a więc przeszłość, a przeszłość to

historia. Obie wzajemnie uzupełniają się (Wilk 2017, s. 202). Pamięć i historia stykają się z archiwistyką, której przedmiotem są archiwalia i archiwa. Historycy i archiwiści strzegą pamięci, pielęgnują przeszłość i tworzą przyszłość, ponieważ pamięć o przeszłości oznacza zaangażowanie w przyszłość (Korzeniewski 2012, s. 35-47). Popularyzowana i upowszechniana wiedza historyczna tworzy szeroko rozumianą pamięć społeczną (Gabryś 2005, s. 141; Jerochina 2013, s. 63-70).

W różnorodnych badaniach nad złożonym i wieloaspektowym zjawiskiem pamięci ważną rolę odgrywają miejsca pamięci (Szacka 1995, s. 68). Do tego rodzaju miejsc zalicza się m.in. archiwa, które starają się zatrzymać czas i proces zapominania. W archiwach przechowywana historia zachowuje łączność z pamięcią zbiorową. Każde archiwum staje się miejscem pamięci, ponieważ pozwala wejrzeć w materiały archiwalne, a tym samym poznać zapisaną w nich przeszłość. Świadome budowanie i utrzymywanie wiedzy o przeszłości oraz pielęgnowanie pamięci o czasach i ludziach minionych epok to zadanie dla historyków i archiwistów (Wiśniewska 2013, s. 137-148).

Powstanie Archiwum Diecezjalnego i jego zasób

Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze powstało na mocy dekretu bpa Adama Dyczkowskiego z 15.09.2003 roku jako samodzielna instytucja kościelna o charakterze naukowo-kulturalnym. W dekrecie erekcyjnym biskup wyraził nadzieję: „Niech ta instytucja diecezjalna służy jak najlepiej zabezpieczeniu źródeł związanych z działalnością Kościoła na terenach naszej Diecezji i będzie miejscem twórczych badań historycznych naszej ziemi" (Dekret 2003, s. 6).

Tymczasową siedzibą został budynek kurii biskupiej na Placu Powstańców Wlkp. nr 1 w Zielonej Górze. Na magazyn główny przeznaczono pomieszczenie dawnej księgarni diecezjalnej na parterze budynku kurii. Archiwum otrzymało także dwa magazyny pomocnicze w Domu Księży Emerytów na Osiedlu Kaszubskim nr 8 w Zielonej Górze (Kufel 2013, s. 35).

Pracę w Archiwum rozpoczęto od zniesienia do magazynu wszystkich archiwaliów z pomieszczeń biurowych na pierwszym i drugim piętrze kurii. Aktom nadano porządek archiwalny i ułożono na regałach. Każda jednostka archiwalna otrzymała sygnaturę, po czym została wpisana do elektronicznego wykazu, umożliwiającego szybką identyfikację jednostki w magazynie. Opracowano inwentarz archiwalny, który przy współpracy dyrektora Archiwum Państwowego dra Tadeusza Dzwonkowskiego został wydany drukiem w 2008 roku (Kufel, Dzwonkowski 2008).

Dotychczasowa siedziba Archiwum w kurii okazała się niewystarczająca, aby pomieścić rosnący zasób archiwalny. W 2004 roku rozpoczęto budowę nowej siedziby za Księgarnią św. Antoniego od strony ul. Kupieckiej. Dnia 22.04.2005 roku bp diecezjalny Adam Dyczkowski poświęcił plac budowy. Powiedział wtedy m.in.: „Troska o archiwalne dziedzictwo Kościoła stała się głównym powodem, dla którego święcimy to miejsce i błogosławimy tych, którzy strzegą historycznego depozytu oraz tych, którzy w przyszłości będą z niego korzystać [...]. Każde archiwum kościelne jest miejscem pamięci o własnych korzeniach i źródłach naszej żywotności [...]". W październiku 2006 roku ukończono budowę i przeniesiono cały zasób z kurii do nowej siedziby przy Placu Powstańców Wlkp. 2. Archiwum otrzymało trzy pomieszczenia: magazyn, pracownię naukową i biuro dyrektora. Magazyn wyposażono w siedem metalowych regałów szynowych i trzy regały biblioteczne. W pracowni uruchomiono dwa stanowiska dla kwerendzistów i służbowe stanowisko komputerowe (Kufel 2013, s. 35-36).

W 2013 roku Archiwum Diecezjalne obchodziło 10-lecie powstania i z tej okazji odbyła się konferencja naukowa, której uwieńczeniem były dwie jubileuszowe publikacje (Kufel 2014).

Od 2018 roku Archiwum Diecezjalne mieści się w zachodniej części Domu Księży Emerytów na Osiedlu Kaszubskim nr 8 w Zielonej Górze. Archiwum Diecezjalne posiada 9 magazynów (Kufel 2024, s. 221).

Na pisemny wniosek dyrektora i pracowników Archiwum z 29 stycznia 2021 roku bp diecezjalny Tadeusz Lityński nadał 11 lutego 2021 roku Archiwum imię bpa Adama Dyczkowskiego (Kufel 2021, s. 142).

Zasób archiwalny (stan na rok 2023) liczy 361 zespołów i 13 628 jednostek aktowych – 187,73 metra bieżącego (Kufel 2024, s. 221).

Zachowanie pamięci historycznej w Archiwum

Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze jest miejscem pamięci rozumianym zarówno fizycznie jako budynek jak i siedziba oraz metaforycznie jako skarbnica materiałów archiwalnych proweniencji kościelnej i nie tylko. Jest miejscem, w którym szczególnie pamięta się o życiu i działalności Kościoła na Środkowym Nadodrzu. To wyjątkowe miejsce, w którym przeszłość pozostawiła konkretne ślady np. odcisnęła pieczęcie, własnoręcznie podpisała dokumenty, utrwaliła małą i wielką historię na różnego rodzaju nośnikach, zachowała spuścizny po duchownych. Archiwum udostępnia i popularyzuje pamięć historyczną.

Popularyzatorska funkcja archiwum i jego zasobu obejmuje szerokie spektrum działań, których celem jest upowszechnianie wiedzy z zakresu historii Kościoła oraz zachęcanie do korzystania z zasobów archiwalnych.

Jednym z głównych zadań jest przygotowywanie wystaw, organizowanie konkurencji i seminariów czy publikacji, które prezentują ciekawe i istotne treści związane z historią diecezji. Dzięki temu szersze grono osób może zapoznać się z bogactwem materiałów archiwalnych oraz poszerzyć swoją wiedzę na temat historii Kościoła.

W archiwum miały miejsce ważne wystawy m.in. „Jak powstało Archiwum Diecezjalne 2004-2006 w fotografii" oraz „Kozaki-Pyrzany. Polifonia pamięci o przymusowych migracjach we wspomnieniach Polaków, Niemców i Ukraińców" – wystawa w ramach projektu, który był realizowany od maja do października 2011 roku. Stałą wystawą są przedmioty znalezione podczas budowy archiwum. Archiwum zorganizowało trzy konferencje: *Documenta omnia custodiri debent. Konferencja naukowa z okazji 10-lecia zielonogórskiego Archiwum Diecezjalnego*, Zielona Góra 23 października 2013 roku; *Chrześcijańskie dziedzictwo Ziemi Lubuskiej. Konferencja naukowa z okazji 1050 rocznicy Chrztu Polski w Zielonogórsko-Gorzowskim Wyższym Seminarium Duchownym*. Gościkowo-Paradyż 2 czerwca 2016 r. i *Kresy Wschodnie. Historia – Tożsamość – Pamięć na Środkowym Nadodrzu*, Biblioteka Miejska i Wojewódzka im. Norwida w Zielonej Górze 22 czerwca 2022 roku (konferencja nie odbyła się z powodu wybuchu wojny na Ukrainie i niesprzyjającej sytuacji politycznej) oraz wraz ze Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich było współorganizatorem konferencji naukowej *Problemy wartościowania dokumentacji. Teoria i praktyka*. Konferencja naukowa 13-15.09.2023 roku w Zielonej Górze.

Od 2014 roku ukazuje się rocznik Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze „Adhibenda", który od 2021 roku został uwzględniony jako wydawnictwo punktowane w „Wykazie czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych" opublikowanym przez Ministra Edukacji i Nauki (identyfikator wydawnictwa: 201168). Dodatkowo pracownicy archiwum biorą czynny udział w konferencjach i sesjach naukowych, gdzie prezentują archiwum i jego zasób.

Archiwum diecezjalne organizuje warsztaty, szkolenia czy spotkania dla naukowców, studentów, nauczycieli oraz pasjonatów historii, którzy chcieliby zgłębić tajniki pracy z dokumentami archiwalnymi. W ten sposób promowana jest nauka oraz edukacja w zakresie historii, a także zachęca się do korzystania z archiwów jako źródła do badań naukowych. Przykładowo w 2026 roku w archiwum odbyły się szkolenia zorganizowane dla słuchaczy Studium Kancelaryjno-Archiwalnego przy Instytucie Filozoficzno-Teologicznym w Zielonej Górze. Ponadto archiwum gości uczniów szkół średnich i studentów, prezentując swoje najciekawsze zbiory oraz genealogów polskich i zagranicznych poszukujących swoich przodków.

Kolejnym istotnym elementem popularyzatorskiej funkcji archiwum diecezjalnego jest digitalizacja i udostępnianie zasobów archiwalnych w formie elektronicznej. Dzięki temu coraz większa liczba osób ma dostęp do cennych materiałów archiwalnych, nawet jeśli nie mają możliwości odwiedzenia fizycznej siedziby archiwum. Ponadto digitalizacja pozwala na zachowanie i zabezpieczenie wartościowych dokumentów przed zniszczeniem oraz ułatwia ich przechowywanie i udostępnianie. Archiwum posiada stronę internetową, gdzie znajduje się aktualny wykaz zespołów i jednostek archiwalnych. Dodatkowo posiada profil na Facebooku, na którym publikuje aktualne wiadomości z życia i działalności archiwum (np. konserwacja trzech dokumentów pergaminowych). Od 2019 roku prowadzona jest digitalizacja akt metrykalnych. Zdigitalizowane zbiory są już udostępniane klientom. W druku znajduje się katalog metrykaliów w zasobie archiwum. W 2024 roku ukazała się publikacja autorstwa R. Kufla i B. Mykietowa pt. „Metrykalia w zasobie Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze", a jej wersja cyfrowa znajduje się na stronie internetowej Archiwum.

Popularyzatorską funkcję archiwum diecezjalnego można również realizować poprzez współpracę z mediami, organizacjami pozarządowymi, szkołami, muzeami czy innymi instytucjami, które promują historię i kulturę. Dzięki temu informacje dotyczące zasobów archiwalnych oraz ciekawe fakty z historii Kościoła mogą dotrzeć do szerszej publiczności i budzić zainteresowanie wśród różnych grup społecznych. Archiwum współpracuje z mediami (prasa, radio i telewizja) i organizacjami regionalnymi, w tym stowarzyszeniami kresowymi. Pracownicy archiwum są gośćmi np. mediów, szkół i muzeów, gdzie upowszechniają wiedzę oraz zachęcają do korzystania z zasobu archiwalnego. W 2024 roku został podpisany list intencyjny o współpracy archiwum z Muzeum Ziemi Wschowskiej.

Archiwum Kresowe

Archiwum Kresowe powstało 6 kwietnia 2018 roku. Stanowi odrębny dział archiwalny Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze i serwis internetowy gromadzący i udostępniający materiały dotyczące przeszłości Kresowian mieszkających na terenie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej, a także niemieckiego dziedzictwa obszaru, na którym zamieszkali.

Celem Archiwum Kresowego jest:

- zachowanie materialnego i duchowego dziedzictwa mieszkańców Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej,
- udostępnianie zachowanego dziedzictwa kresowego szerszemu ogółowi społeczeństwa.

Zadaniem Archiwum Kresowego jest:

– nawiązanie kontaktów z Kresowianami mieszkającymi aktualnie na terenie diecezji zielonogórsko-gorzowskiej oraz przyjmowanie materiałów na temat przedwojennego, niemieckiego dziedzictwa związanego z obecnym terytorium diecezji,
– przygotowanie kopii cyfrowych zgromadzonych materiałów,
– udostępnianie wyłącznie kopii cyfrowych,
– popularyzacja dziedzictwa kresowego w mediach społecznościowych,
– współpraca z innymi podmiotami, które zajmują się podobną tematyką.

Po utworzeniu Archiwum Kresowego przygotowano oddzielne pomieszczenie na gromadzenie pamiątek i zakupiono skaner do digitalizacji. Powstała oddzielna strona internetowa z następującą informacją: „Archiwum Kresowe prosi o przekazywanie eksponatów do zbioru. Zależy nam na dokumentach, fotografiach, pocztówkach, publikacjach związanych z Kresowianami na Ziemi Lubuskiej, a także materiałach dotyczących zastanego (niemieckiego) dziedzictwa – by mieszkańcy mogli poznać także przeszłość swej miejscowości przed 1945 rokiem. Taka też jest struktura cyfrowej kolekcji – oparta na obecnym podziale administracyjnym na gminy i miejscowości, do których od 1945 roku przybywali Kresowianie".

Archiwum Kresowe nawiązało współpracę z podmiotami, które w regionie zajmują się tematyką kresową, np. Stowarzyszenie Huta Pieniacka we Wschowie, Stowarzyszenie „Pamięć Polskich Kresów" w Zielonej Górze-Łężycy.

Sympatycy Archiwum uczestniczą w spotkaniach o tematyce kresowej. Przykładowo brali udział w XIII Uroczystościach Kresowych, które odbyły się 3.10.2021 roku w Zielonej Górze-Łężycy w celu uczczenia pamięci ofiar ludobójstwa dokonanego przez OUN-UPA w latach 1939-1947 na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej. Obchody rozpoczął koncert pieśni w wykonaniu zespołu „Nasza Łężyca" w kościele pw. Matki Bożej Fatimskiej i msza św. w intencji ofiar ludobójstwa wołyńsko-małopolskiego, której przewodniczył ks. Zbigniew Dymitruk, diecezjalny kapelan Kresowian i Sybiraków. Homilię wygłosił ks. Tadeusz Isakowicz-Zaleski, który przypomniał historię i znaczenie pamięci o losach Polaków na Kresach.

W czerwcu 2022 roku zaplanowano konferencję naukową „Kresy Wschodnie. Historia – Tożsamość – Pamięć na Środkowym Nadodrzu", której organizatorem było Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze. Konferencja została odwołana do czasu zakończenia wojny na Ukrainie.

Kresowianie i ich rodziny chętnie odwiedzają Archiwum Kresowe, aby przy okazji spotkania z archiwistami opowiedzieć historie kresowe.

Od początku powstania Archiwum Kresowego ukazało się kilka publikacji na bazie materiałów źródłowych użyczonych przez rodziny kresowe.

Od 2018 roku w roczniku Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze „Adhibenda" istnieje osobny dział: „Archiwum Kresowe", w którym pojawiają się niepublikowane dotąd np. wspomnienia, biogramy, fotografie itp.

Przy Archiwum Kresowym funkcjonuje podręczny księgozbiór, zasilany wydawnictwami ofiarowanymi przez darczyńców. Ponadto w zbiorze Archiwum znajdują się szaty, księgi i naczynia liturgiczne oraz pamiątki rodzinne (fotografie, listy, dokumenty).

Archiwum Kresowe jest otwarte na współpracę z instytucjami i osobami prywatnymi, którym tematyka kresowa jest bliska sercu. Należy podkreślić, że Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Zielonogórskiego popularyzuje zbiory Archiwum w swoim serwisie (Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa b.d.).

Z roku na rok rośnie liczba osób zgłaszających się do Archiwum Diecezjalnego z pytaniem: co zrobić z niektórymi rzeczami po zmarłych? Chodzi np. o modlitewniki, różańce, obrazy, krucyfiksy, stare książki, fotografie, dokumenty, zapiski itp. Pewna kobieta przyniosła do Archiwum obraz Świętej Rodziny, który znalazła w osiedlowym śmietniku. Jak okazało się, obraz pochodził z Kresów. Sami duchowni chętnie pozbywają się nieużywanych ksiąg, naczyń i sprzętów liturgicznych przywiezionych przez ekspatriantów ze Wschodu.

Archiwum Kresowe posiada 19 darowizn i 4 przedmioty pamiątkowe. Darczyńcy otrzymali specjalne podziękowania w formie druków okolicznościowych. W Archiwum Kresowym pojawiają się kolejne dary. Ostatnim z nich są kresowe archiwalia przekazane przez Zofię Maziarz z Zielonej Góry. Pani Zosia podarowała dokumenty, które po wojnie przywiozła jej mama. Wśród nich jest syberyjska fotografia z 1940 roku, przepustki i zaświadczenia w języku rosyjskim, radziecka gazeta z 1944 roku z sowiecką narracją o zbrodni katyńskiej, korespondencja z władzami powojennej Polski o odszkodowanie, którego nigdy nie wypłacono, oraz piękny obrazek MB Częstochowskiej, stanowiący dowód przedwojennej umowy koleżanek z Syberii w 1940 roku, że po dziesięciu latach spotkają się na Jasnej Górze. Panie dotrzymały umowy i 13.04.1950 roku pięć na siedem z nich przyjechało pokłonić się i podziękować Matce Bożej.

Najnowsze inicjatywy podjęte przez Archiwum Kresowe to:

– projekt „Dumni z przodków 1945-2025. 80. rocznica wysiedleń z Kresów", którego celem jest sporządzenie wykazów pierwszych osadników

z informacją, skąd przybyli, zebranie skanów fotografii i dokumentów, wspomnień Kresowian i ich potomków. Ze zgromadzonego materiału powstanie seria recenzowanych naukowych i popularnonaukowych publikacji o tematyce kresowej (od 2024 roku);
– konkurs szkolny dla uczniów szkół podstawowych i szkół ponadpodstawowych województwa lubuskiego pt. „Kresowe Korzenie – historia, kultura, pamięć" (2025).

Zakończenie

Archiwa diecezjalne są niezwykle ważnymi źródłami historycznymi, które przechowują dokumenty dotyczące działalności diecezji, parafii oraz duchowieństwa. Mają one ogromne znaczenie dla badaczy, którzy chcą zgłębić historię Kościoła katolickiego oraz społeczeństwa w danym regionie.

Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze od 2003 roku gromadzi, udostępnia, zachowuje i chroni dziedzictwo kulturowe Kościoła na Środkowym Nadodrzu. Umożliwia szerokiemu gronu odbiorców dostęp do cennych źródeł historycznych. Pełni istotną rolę w zachowaniu pamięci historycznej, gdyż pozwala wejrzeć w materiały archiwalne, a tym samym poznać zapisaną w nich przeszłość. Bardzo dobrze wypełnia swoją misję. Dzięki różnorodnym działaniom promocyjnym i edukacyjnym przekazuje cenne informacje historyczne, wspiera badania naukowe oraz inspiruje do samodzielnej pracy z dokumentami archiwalnymi. W ten sposób wzbogaca kulturę i dziedzictwo historyczne oraz sprawia, że historia Kościoła staje się dostępna i atrakcyjna dla szerszego grona odbiorców. Dlatego warto podejmować działania mające na celu promowanie Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze, które – wraz z pozostałymi archiwami państwowymi w regionie – zachowuje pamięć historyczną.

Literatura | References

Dekret erygujący Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze (2003), „Ecclesiastica", nr 10-12, s. 6.

Gabryś A. (2005), O badaniu pamięci, „Historia. Studia Metodologiczne", t. 35, s. 135-149.

Jerochina J. A. (2013), Pamięć i wiedza o przeszłości jako formy bytowania świadomości historycznej, „Sensus Historiae", 11(2), s. 63-70.

Korzeniewski B. (2012), O sposobach obchodzenia się z reliktami przeszłości, „Sensus Historiae", t. 6, nr 1, s. 35-47.

KUFEL R., DZWONKOWSKI T. (2008), Inwentarz archiwalny Kurii Administracji Apostolskiej w Gorzowie Wlkp. z lat 1945-1972, Zielona Góra.

KUFEL R. (2013), Archiwum Diecezjalne w Zielonej Górze 2003-2013, Zielona Góra.

KUFEL R. (RED.) (2014), Documenta omnia custodiri debent. Konferencja naukowa z okazji 10-lecia zielonogórskiego Archiwum Diecezjalnego, Zielona Góra 23 października 2013 r., Zielona Góra.

KUFEL R. (2021), Bp Adam Dyczkowski założyciel i opiekun Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze, „Adhibenda", t. 8, s. 142.

KUFEL R. (2024), Sprawozdanie z działalności Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze za 2023 rok, „Adhibenda. Rocznik Archiwum Diecezjalnego w Zielonej Górze", t. 11, s. 221-228.

SZACKA B. (1995), O pamięci społecznej, „Znak", 5(480), s. 68-76.

WILK B. (2017), Archiwum miejscem pamięci o ludziach nauki i kultury, „Zarządzanie w Kulturze", 18(2), s. 195-217.

WIŚNIEWSKA M. (2013), Archiwum jako miejsce pamięci, „Archiwa-Kancelarie-Zbiory", nr 4, s. 137-148.

ZIELONOGÓRSKA BIBLIOTEKA CYFROWA (b.d.), Archiwum Pogranicza [kolekcja cyfrowa], https://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/collectiondescription/987 [data dostępu: 21.08.2026].